

Zusammenfassung

Als Grundlage für diesen Beitrag dienen Liederhefte und Festprogramme aus nordschleswigschen Archiven, hierunter auch Liederhefte der deutschen Bevölkerungsgruppe.

Es sollte dokumentiert werden, welche Lieder während der Zeit der Abstimmungen und der Wiedervereinigung von 1920 gesungen wurden, wer diese verfasst hatte und bei welchen Gelegenheiten diese gesungen wurden?

In der Dänisch gesinnten Bevölkerung drückte man in diesen Liedern Freude und Dankbarkeit über die Abstimmung und die neue Grenzziehung aus.

Auf Gäste von auswärts hat dieser Gesang sehr großen Eindruck gemacht, was sicherlich auch dazu beigetragen hat, dass man „den nordschleswigschen Gesang“ in Dänemark seitdem als ein ganz besonderes Phänomen betrachtet hat.

Nordslesvig klædt i rødt og hvidt i 1920

De danske nordslesvigeres brug af
Dannebrog ved afstemningen den 10. februar
og Genforeningsfesten den 11. juli 1920

AF KATRINE CRONE

Dannebrogflaget spillede en central rolle for de danske nordslesvigere både ved afstemningen den 10. februar og Genforeningsfesten på Dybbøl den 11. juli 1920. Siden 1864 havde det danske flag været forbudt, og den 10. februar 1920 kunne det for første gang i 56 år hejses officielt på danske flagstænger. Fem måneder senere udgjorde flaget en vigtig del af festprogrammet ved den store nationale fejring på Dybbøl den 11. juli. Artiklen undersøger de forskellige udtryk, som Dannebrog fik ved disse to begivenheder.

Indledning

I 2020 var det 100 år siden, at den nuværende grænse mellem Danmark og Tyskland blev trukket på baggrund af to folkeafstemninger i Slesvig. Den 10. februar 1920 blev der afholdt en bloc afstemning i Nordslesvig (det nuværende Sønderjylland), som udgjorde 1. zone. Afstemningszonen strakte sig fra den gamle Kongeågrænse i nord til Clausen-linjen¹ i syd, og afstemningsresultatet bekræftede et stort dansk flertal i området med 74,9% danske stemmer. Den 14. marts 1920 blev der afholdt kommunevis afstemning i det mellemslesvigske område, som udgjorde 2. zone. Det mellemslesvigske område strakte sig fra Clausen-linjen i nord til omkring 20 kilometer mod syd, og her afslørede afstemningsresultatet, at det mellemslesvigske område, inklusiv Flensborg, skulle forblive tysk med 80,2% tyske stemmer. I de følgende måneder påbegyndtes Nordslesvigs gradvise indlemmelse i Danmark, og den 10. juli red Christian X over den gamle Kongeågrænse og ind i den nye danske landsdel. Dagen efter, den 11. juli, blev overdragelsen, eller *Genforeningen* som begivenheden betegnes i folkemunde, fejret ved en stor folkefest i Dybbøl Skanser.² Begivenhederne i 1920 betød, at Danmark blev geografisk forstørret og tog form som den nationalstat, vi kender i dag – ganske vist med to små mindretal på hver side af den nye grænse.

Historien om de store begivenheder i 1920 var både i sin samtid og eftertid præget af en national fortælling, hvor Nordslesvig blev præsenteret som den landsdel, der blev frarøvet Danmark ved nederlaget i 1864, tvunget under fremmed styre og efter 56 års adskillelse genforenet med det danske moderland i 1920.³ Men med undtagelse af ganske få enklaver havde Nordslesvig ikke været en del af det danske kongerige siden middelalderen.⁴ Som en af de få ved Genforeningsfesten på Dybbøl i juli 1920 bemærkede daværende statsminister Niels Neergaard Nordslesvigs komplicerede forhold mellem dansk og tysk: "Vi taler om Genforening. Sagen er, at aldrig i vor tusindårige historie har Sønderjylland være ét med Danmark. Først nu sker det efter sønderjydernes egen lykkelige vilje"⁵ – men denne del af historien glemte mange danske.

Fortællingen om begivenhederne i 1920 blev folkeligt kendt som Genforeningen, og i flere af eftertidens fremstillinger blev den nordslesvigske befolkning portrætteret som entydigt danske.⁶ Denne nationale fortælling er siden blevet problematiseret i forskningen, hvor nyere studier af blandt andet Steffen Lind Christensen har peget på, at den nationale identitet hos nordslesvigske krigsdeltagere i 1. verdenskrig eksisterede i en vekselvirkning med regionale og lokale identiteter, og ligeledes at det nationale her ikke altid var den fremmeste identifikationsramme, men derimod hjemstavnsfølelsen.⁷

Betydningen af det regionale og lokale tilhørsforhold skal ikke underkendes, men alligevel var det tydeligt, at der skete en gennemgribende polarisering i den nationale identitet i Slesvig i tiden efter 1864 i takt med den nationale vækkelse. I 1920 var den nationale identitet således trukket skarpt op i valget mellem dansk eller tysk, og der var ikke efterladt megen plads til at være national indifferent.⁸ Ved afstemningen den 10. februar og Genforeningsfesten den 11. juli var temaer som national identitet og selvbestemmelsesret derfor også altoverskygende. Her var de nationale flag uden sidestykke det stærkeste symbol, hvormed befolkningen kunne udtrykke sit nationale sindelag, for ingen var i tvivl om, hvordan de nationale flag skulle tolkes. Derfor spillede flagene også en betydelig rolle i det nordslesvigske landskab, hvilket blandt andet bekræftes i en artikel af arkivar og ph.d. Peter Fransen: "Billederne af gaderne i de slesvigske byer i rødt, hvidt, sort og blå [altså Dannebrog, kejsertidens tyske rigsflag og den slesvig-holstenske fane] har alle, der blot perifert har beskæftiget sig med Sønderjyllands

historie, set i hobevis".⁹ Indeværende artikel dykker ned i dette hobetal af flag og undersøger, hvilket udtryk Dannebrog fik ved afstemningen i 1. zone den 10. februar og ved Genforeningsfesten på Dybbøl den 11. juli 1920. Her vil jeg belyse den centrale og forskelligartede rolle, som flaget spillede ved disse to store begivenheder.

Artiklens emne er perifert behandlet af flere historikere. I tobindsværket *Nationale Symboler i Det Danske Rige 1830-2000* fra 2003 undersøgte Inge Adriansen, som titlen afslører, en lang række forskellige nationale symboler i det danske rige, heriblandt også Dannebrog i Nordslesvig fra krigen i 1864 til Genforeningen i 1920.¹⁰ Her pointerede hun, at de tyske embedsmænds kamp mod det danske flag i Nordslesvig havde været med til at befæste opfattelsen af, at "[...] brug af Dannebrog var et af de stærkeste udtryk for dansk sindelag hos nordslesvigerne."¹¹ I 1920 spillede flaget, ifølge Adriansen, også en betydelig rolle, da flagning med Dannebrog for første gang i 56 år officielt blev tilladt på afstemningsdagen den 10. februar, og ved Genforeningsfesten den 11. juli var flaget ikke blot et udsmykningselement, men også et vigtigt punkt i festprogrammet.¹² Indeværende artikel vil trække på Adriansens indsigter, men i høj grad også udbygge dem.

I værkerne *Da Sønderjylland blev delt* fra 1979 og *Båndene bandt* fra 1999 af Troels Fink bemærkede han ligeledes perifert de nationale flag. Værket fra 1979 fokuserer imidlertid hovedsageligt på en begivenhedshistorisk skildring af tiden fra folkeafstemningerne i februar og marts til festlighederne i juli, mens værket fra 1999 skildrer tiden fra 1864 til 1914 og forbindelsen mellem Nordslesvig og kongeriget. Ikke desto mindre er Finks værker kernelitteratur inden for sønderjysk historie, og de bidrager med en solid kontekst for perioden.

Arkivar og ph.d. Peter Fransen har ligeledes beskæftiget sig med flagene i Sønderjylland i artiklen "Flagning med fremmedflag i Sønderjylland i mellemkrigstiden set under en administrationshistorisk synsvinkel" fra 1999. Som titlen anslår, beskæftigede Fransen sig hovedsageligt med flagningen i mellemkrigstiden i slutningen af 1920'erne fra et administrativt synspunkt, hvilket betød, at Fransen i høj grad fokuserede på myndighedernes rolle i flagningen. Fransen berører alligevel i mindre grad flagningen i 1920, og artiklens indsigter har således også været givende for indeværende artikel.¹³

Selvom flaget var et kraftfuldt symbol til at udtrykke det nationale sindelag, skal det påpeges, at den nationale identitet også blev tilken-

degivet på andre måder i 1920; eksempelvis gennem agitationsmateriale, hvor en national selvopfattelse både blev udtrykt i billeder og ord. Et sådant emne er behandlet i stor detalje af blandt andet Inge Adriansen og Immo Doege.¹⁴ Ligeledes blev sindelaget udtrykt i nationale fællessange, hvilket er et emne, der blandt andet er behandlet af Elsemarie Dam-Jensen.¹⁵ Ved flere afstemningsfester i Nordslesvig blev der desuden opført nationale tableauer, hvorigennem danskheden blev udtrykt og kropsliggjort. De nationale tableauer er et emne, som for nyligt er belyst af Mariann Kristensen og Lisette Juhl Hansen.¹⁶ Tableauerne afspejlede den danske befolknings ønske om at vise en levende danskhed i forskellige nordslesvigske egne.¹⁷ Den nationale identitet blev altså udtrykt og kropsliggjort på flere måder i 1920, men artiklen vil, som nævnt, dykke ned i brugen af Dannebrog.

En god mulighed for at foretage en bredere undersøgelse af de dansksindedes brug af flaget under afstemningstiden i februar og ved festen på Dybbøl i juli er ved at se nærmere på de danske grænselandsavisers reportager om de mange flag. Her er de to største aviser *Hejmdal* og *Flensborg Avis* udvalgt. *Hejmdal* var ejet og redigeret af de dansksindede sønderjydere leder H.P. Hanssen, hvilket betød, at avisen repræsenterede Aabenraabevægelsen, som ønskede en grænsedragning nord om Flensborg og syd om Tønder. Modsat repræsenterede *Flensborg Avis* Flensborgbevægelsen, som arbejdede for en grænsedragning syd om Flensborg by.¹⁸ Aviserne adskiller sig fra hinanden på to centrale områder; dels ved deres forskellige standpunkter i grænsestriden, og dels ved deres forskellige geografiske placeringer. Fælles for dem er deres store interesse for at rapportere om afstemningerne, de mange flag og festlighederne på Dybbøl, hvilket kastede hundredevis af interessante avisreportager af sig. Aviserne virkede imidlertid også aktivt i valgkampen mellem dansk og tysk, og man skal derfor også holde sig deres nationale bias og tendens til dramatik for øje.

En anden mulighed for at undersøge brugen af Dannebrog i perioden er ved at se nærmere på den sønderjyske erindringslitteratur, hvor minderne om afstemningsdagen og Genforeningsfesten blev erindret i tiden efter 1920. I erindringsværket af Nicolai Svendsen & Svend Thorsen¹⁹ fra 1939 er der samlet adskillige sønderjyske erindringer om afstemningstiden i Nordslesvig. Det, som fæstnede sig i erindringen fra afstemningsdagen, var både det dårlige vejr, men også de mange flag der prægede det nordslesvigske landskab. Erindringerne har den fordel, at

de er forfattet i tiden efter begivenhederne, og de indgår derfor ikke på samme måde som aviserne i valgkampen. Omvendt kan erindringslitteraturen også være præget af bevidst og ubevidst glemsel, samt udvælgelse og forskønnelse, hvilket man ligeledes skal være opmærksom på.

I mindre omfang har arkiverne også kastet frugtbare informationer af sig. Andreas Graus privatarkiv indeholder blandt andet interessant materiale om fabrikationen af Dannebrogflag forud for 1920. Grau var selv sønderjyde og en aktiv person i det danske arbejde, hvor han blandt andet ledte kontoret for det "Midlertidige ministerium for sønderjyske anliggender" i København. Hans arkiv indeholder interessante korrespondancer fra Flagfordelingskomitéen, som blev nedsat under det midlertidige ministerium i slutningen af april 1919. Materialet kaster lys over arbejdet med at få fremskaffet og afsendt de mange flag fra Danmark til Nordslesvig. Foruden Graus arkiv indeholder privatarkivet for O.D. Schack også relevant materiale i form af blandt andet afskrifter af forslag til festmanuskripter samt Schacks hovedtale ved festen den 11. juli. Schack bar mange titler: han var lensgreve på Schackenborg, konstitueret amtmand i Tønder og formand for Vælgerforeningen, og ligeledes var han også en central person i det danske arbejde i Nordslesvig. Materialet i hans arkiv giver indtrykket af, at intet ved festlighederne i juli, heller ikke brugen af Dannebrog, var overladt til tilfældighederne. Den officielle indbyder til og vært for festen var Vælgerforeningen, og selvom det ikke har været muligt at spore, hvem der var med i udvalget for festlighederne, virker det ikke usandsynligt, at planerne blev lagt i samarbejde mellem Vælgerforeningen og Statsministeriets komité vedrørende Genforeningsfestlighederne. I arkivet for Statsministeriets komité vedrørende Genforeningsfestlighederne finder man også afskrifter af programmer og manuskripter til festen i juli. Arkivet giver desuden et indblik i det omfattende logistiske arbejde, som komitéen udførte fra kontoret på Holmens Kanal i København forud for festlighederne, blandt andet festindbydelser til gæster, transportmuligheder, trykning af sanghæfter og meget mere.

Sammen med avismaterialet og erindringslitteraturen giver arkivmaterialet et indblik i Dannebrogflagets centrale betydning og iscenesættelse det første halvår af 1920. Men førend vi ser nærmere på dette, vil det følgende afsnit kort belyse tiden efter 1864 for derved at sætte rammen for, hvor historisk skelsættende det var den 10. februar 1920 om morgenen, da Dannebrog officielt steg til vejrs på danske flagstænger.

Tiden efter 1864 og forbuddet mod de rød-hvide farver

Efter nederlaget i 1864 måtte den danske konge som bekendt afstå hertugdømmerne Slesvig og Holsten til kongen af Preussen og kejseren af Østrig-Ungarn, og i 1867 blev hertugdømmerne indlemmet i Preussen.²⁰ I tiden efter 1867 oplevede de dansksindede i Slesvig, at der blev mindre og mindre rum til at være dansk, hvilket blandt andet betød forbud mod at flage med Dannebrog.²¹ Dannebrog kunne kun vises frem inden for hjemmets fire vægge – hvilket det til gengæld også blev. Her blev det broderet på billeder, vævet på duge, trykt på tørklæder samt malet på pibehoveder og vaser. Ligeledes fandt flaget vej ind på de sønderjyske kaffeborde i form af Dannebrogstrel med korslagte splitflag og indskriften "Forglem mig ej."²²

Det var også fristende for de dansksindede husmødre at lufte det forbudte flag ud mod vejen netop på de dage, hvor der var besøg i byen af preussiske og siden tyske myndigheder. Myndighederne gjorde hvad de kunne, for at komme brugen af de danske farver til livs. Inge Adriansen har eksempelvis dokumenteret, hvordan en dansk hjulmand H.J. Jepsen fra Skærbæk i 1901 havde malet jernbeslagene på sin ladeport røde og hvide. Adriansen pointerede her, at de røde beslag var noget nyt, men at farvekombinationen rød og hvid i murværk var almindelig i Vestslesvig, hvor huse og gårde blev bygget af røde teglsten med hvide fuger. I Skærbæk blev ladeporten imidlertid opfattet som et dansknationalt udtryk, og den tyske amtsforstander greb til selvtægt og maledede porten sort. Selvom Jepsen klagede, fik han aldrig medhold, og i overforvaltningsretten i Slesvig blev overmalingen godkendt med begrundelsen om, at de rød-hvide farver var nationalt ophidsende. Forbud og retssager virkede dog stik modsat intentionen. I stedet for at assimilere de dansksindede, skabte det tyske tryk et dansk modtryk, og her blev Dannebrog og de rød-hvide farver en vigtig udtryksform i danske hjem, som tjente til at styrke sindelaget og fællesskabet.²³

Efter Tysklands samling i 1871 voksede presset mod danskheden, og den tyske assimilationspolitik spidsede til. Som svar på det tyske pres organiserede de dansksindede sig i tre nationale foreninger i Nordslesvig: Sprogforeningen, Vælgerforeningen og Skoleforeningen. Det tyske pres nåede sit højdepunkt under overpræsident Ernst von Köller fra 1898 til 1901. Köllers politik overfor de dansksindede var undertrykkende, og den indebar blandt andet mødeforbud, masseudvisninger,

fængselsstraffe og fratagelse af forældrerettigheder. Men det til trods fastholdt danskheden sin position i Nordslesvig.²⁴

Fra 1914 havde Tyskland kastet sig ind i 1. verdenskrig, og omkring 35.000 mænd med tilknytning til Nordslesvig blev indkaldt til tysk krigstjeneste – heraf var omtrent 26.000 med stor sandsynlighed dansksindede.²⁵ Fire år senere stod det klart, at Tyskland ville anmode om våbenstilstand, og i oktober 1918 rejste den danske leder H.P. Hanssen et krav i den tyske rigsdag: på vegne af Vælgerforeningens tilsynsråd ønskede han, at det slesvigske spørgsmål skulle løses på baggrund af selvbestemmelsesretten. Løsningen af det slesvigske spørgsmål blev dog udelukket som et dansk-tyskt mellemværende, og i stedet blev det flyttet til den kommende fredskonference i Versailles.²⁶ I den danske lejr opstod der imidlertid uenighed om, hvor en kommende dansk-tysk grænse skulle gå, og i vinteren 1918/1919 sprængtes Vælgerforeningen i tre fraktioner med tre forskellige holdninger til grænsens udstrækning. Dannevirkebevægelsen skød folkenes ret til national selvbestemmelse til side og krævede en grænse til Dannevirke-Slien. Flensborgbevægelsen krævede en grænse syd om Flensborg by, og både Dannevirke- og Flensborgbevægelsens tilhængere ønskede således en sydligere grænse end den, Aabenraabevægelsen forfægtede. Aabenraabevægelsen bestod nemlig af det flertal i Vælgerforeningen, som fastholdt den grænsedragning, der var udstukket i Aabenraaresolutionen ved et møde på Folkehjem i november 1918. Aabenraaresolutionen fastslog, at en afstemningsgrænse skulle skille ved Clausen-linjen, hvilken, så vidt det var muligt, harmonerede med den danske og tyske sindelagsgrænse i området.²⁷ I 1919 vedtog fredskonferencen, at der skulle finde to folkeafstemninger sted i Slesvig, og afstemningszonerne skulle udformes på baggrund af Aabenraaresolutionen.²⁸ Afstemningsresultaterne bekræftede sindelagsgrænsen, og Nordslesvig blev indlemmet i Danmark, mens Mellemslesvig forblev i Tyskland²⁹, og den danske nationalstat, som vi kender i dag, blev skabt.

Sammenlignet med andre blodige afstemningsforløb i tysk-tilgrænsende områder i tiden efter 1. verdenskrig, forløb de dansk-tyske afstemninger fredeligt.³⁰ Alligevel var stemningen højspændt og forventningsfuld ved folkeafstemningerne i Slesvig, og i Nordslesvig, som er denne artikels fokusområde, fik de danske nordslesvigere for første gang i 56 år muligheden for officielt at tilkendegive deres nationale identitet ved flagning. For at flest muligt kunne vise deres nationale ståsted denne dag, var der allerede ni måneder tidligere blevet søsat et omfattende arbejde for at fremskaffe så mange flag som muligt.

Flagfordelingskomitéen

Forud for afstemningen havde der været et stort ønske blandt de danske nordslesvigere om at markere det nationale ståsted ved at flage med Dannebrog – men til det manglede der Dannebrogflag overalt.³¹ I marts 1919 havde Sønderjysk Fond bevilliget 60.000 kroner alene til det formål at fremskaffe de manglende flag.³² I en brevveksling mellem formanden for Sønderjysk Fond og formanden for Danmarks-Samfundet fremgik det, at der var brug for en komité til at varetage og organisere fremskaffelsen af flagene. Flere danske i kongeriget havde nemlig forsøgt at gøre "[...] flagsagen til forretning i større stil, ved at indkøbe alt hvad der fandtes her i landet [Danmark] og atter sælge disse til ganske ublu priser til sønderjyderne."³³ Ligeledes var det heller ikke utænkeligt, at "ivrige sønderjyder" havde ansøgt om flere flag fra forskellige velgørende foreninger i Danmark, end hvad der var rimeligt.³⁴ Flagene måtte fordeles ligeligt blandt ubemidlede danske nordslesvigske familier, og tovholderen på dette arbejde blev Flagfordelingskomitéen, som blev nedsat i slutningen af april 1919. Komitéens formål var at fremskaffe så mange flag

Maleri af Carla Mohr Colsmann (1887-1947), 1919, som forestiller systuen på Christiansborg, der blev oprettet til at fremstille nogle af de manglende Dannebrogflag, som skulle bruges ved afstemningen i Nordslesvig i 1920. Maleriet var en gave fra kunstneren til Kunstnergaven til Sønderjylland. Kilde: Museum Sønderjyllands Mediearkiv.

som muligt og fragte dem til Nordslesvig i anledning af den nærtforestående afstemning.³⁵ Som en del af arbejdet samlede komitéen flere københavnske kvinde- og velgørenhedsforeninger under sig, og i en systue på Christiansborg gik fabrikeringen af de mange flag i gang. Flagene fra Christiansborg blev desuden forsynet med en lille påskrift, som anførte, at fanen var syet i 1919 på Christiansborg, og på denne måde kunne de danske nordslesvigere se og føle, at de var en del af den danske nation.³⁶

I januar 1920 rådede Flagfordelingskomitéen over godt 8.000 Dannebrogflag, som skulle fragtes fra kongeriget til Nordslesvig inden afstemningen i 1. zone.³⁷ Men blot halvanden uge inden opstod der problemer, da flere af de danske flag, ganske ubelejligt, blev fanget i den tyske told.³⁸ Mod betaling slap flere af flagene dog igennem, hvorefter de blev deponeret hos lokale kvindeforeninger i Haderslev, Aabenraa, Sønderborg og Tønder. Kvindeforeningerne stod her for at fordele fanerne videre ud til danske familier i omkringliggende byer og egne. Pastor N.A. Jensen mindedes de mange Dannebrogflag, der blev fragtet fra Danmark til Nordslesvig: "Hele læs danske flag sendtes hened – en dag havde jeg 92 med hjem fra Toftlund til småfolk i Agerskov Sogn – og endelig 10. februar turde vi hejse dem."³⁹

13 ekstra flag og en cykeltur fra Burkal sogn til Ribe

At det var bydende vigtigt for flere danske nordslesvigere at få fremskaffet de ekstra flag til afstemningen ses blandt andet i den sønderjyske erindringslitteratur. Her mindedes redaktør Andreas Bach, hvordan han få dage inden den 10. februar havde begivet sig ud på en længere cykeltur over grænsen til Danmark for at hente ekstra flag med hjem til Burkal sogn:

Søndag den 8. februar [...] blev flagene udleveret fra forskellige fordelingscentraler, og det faldt i min lod at cykle til Tønder og hente de 20 flag til Burkal sogn, men da jeg kom derud, var der kun afleveret de oprindeligt bestilte 10 flag til os. Hvad skulle jeg gøre? Komme hjem uden flag ville være en forfærdelig skuffelse for de mange, der havde flagstængerne parat, og selv 20 flag ville ikke fylde for meget i landskabet. For ikke at skuffe mine landsmænd og give tyskerne anledning til at hovere besluttede jeg at rejse til Ribe for at skaffe flagene dér, og hvis også dette glippede, da at fortsætte til Esbjerg. Der gik på det tidspunkt kun ét tog daglig i hver retning, fra Tønder tidlig om morgenen og fra Ribe om aftenen. Der var derfor ikke andet at gøre end at cykle til Ribe.⁴⁰

Bachs flagfærd beskrives næsten som en heltegerning, men uanset om begivenheden er forskønnet eller ej, så siger cykelturens omfang i sig selv noget om, hvor meget det betød at hente flagene hjem, så flagstængerne ikke stod tomme. Bach endte nemlig med at cykle de mere end 60 kilometer til Ribe, og hen på aftenen var det lykket ham at skaffe 13 ekstra flag. Nu skulle han have dem tilbage over grænsen, hvilket også betød mødet med den tyske told:

Selv om det kunne være ærgerligt nok at skulle betale told til Tyskland af danske flag, der skulle anvendes i et fremtidigt dansk land, var det dog langt værre, at man sagde, at tyske toldere ved landegrænsen havde nægtet indførelsen af danske flag [...] Jeg var meget ked af at skulle løbe nogen risiko for mine dyrebare flag.⁴¹

Ifølge Bach lykkedes det ham at få fragtet flagene over grænsen, og knap var han nået hjem før det rygtedes, at han havde fremskaffet ekstra flag:

Et par steder var man ikke nået længere end til med økse, båndkniv og høvl at bearbejde den gran, der skulle blive til en flagstang, men allvegne arbejdedes der nu med et humør og en energi, der viste, at nu skulle det være alvor. For at der ikke senere skulle opstå misforståelser, blev tildelingen af flag dog betinget af, at flagstangen kom i orden, så flaget kunne komme ordentligt til tops næste dag.⁴²

En gårdejer ved navn Hans Schmidt hejser Dannebrog sammen med sit barnebarn, Anne Cathrine, den 10. februar 1920. Kilde: Museum Sønderjyllands Mediearkiv.

Bachs minder om den omtrent 120 kilometer lange cykeltur og færdens for at fremskaffe ekstra flag vidner om, at flagene havde en stor følelsesmæssig betydning for ham og hans dansksindede landsmænd. Fra hans erindringer efterlades man med indtrykket af, at de dansksindede i Burkal var beredte på at hejse et Dannebrog i alt, hvad der bare mindede lidt om en flagstang. Bachs erindringer blev udgivet i 1939, og de var særdeles detaljerede og beskrivende taget i betragtning af, at afstemningsdagen havde fundet sted 19 år tidligere. Indholdets form kunne dog også tyde på, at Bach støttede sig til dagbogsoptegnelser – det beretter erindringerne dog ikke noget om.

Reportager om flag og oversavede flagstænger

De danske grænselandsaviser var også særdeles opmærksomme på de nationale faner, og de noterede sig ofte flagenes antal og det historiske i, at Dannebrog nu atter kunne hejses i Nordslesvig. *Flensborg Avis* bemærkede eksempelvis, at Toftlund på afstemningsdagen var "[...] festklædt med Dannebrog; tyskerne flag kan ikke stå for den stærke storm, de hænger som pjalter, et bevis på, at det er sidste gang, de kan hejse flag."⁴³ Tonen i *Flensborg Avis* var præget af avisens danske bias og den nationale valgkamp, hvorfor de tyske flag blev omtalt i en mere ringeagtende tone. At de danske flag også blev revet itu af vinden var selvfølgelig uundgåeligt, og i *Hejmdal* bemærkedes det, at "[...] Det er, som om de [Dannebrog] er kommet fra kamppladsen, hvad de jo i grunden også gør."⁴⁴ I aviserne var det således tydeligt, at tendentiøse beskrivelser af de nationale flag også indgik som en del af den nationale valgkamp.

Flag og flagstænger gik heller ikke fri for sabotage, da det var svært fristende for både danskere og tyskere at forpurre modstanderens flagning.⁴⁵ Her præges de danske aviser af en stærk tendens til at overfokusere på den tyske sabotage. Aviserne bragte historierne om tysk sabotage som led i den danske agitation, hvilket også medførte, at flere af hændelserne med stor sandsynlighed overdramatiseredes. En reportage i *Flensborg Avis* fra et lille lokalsamfund ved Rønshoved berettede om sabotage mod en dansk flagstang få dage før afstemningsdagen: "Hos J. Petersen i Rønshoved har tyskerne natten til lørdag været på spil, idet de har knækket 3 meter af hans flagstang [...] Bøllerne opnåede kun, at se Petersens Dannebrog vaje fra en stang, der var to meter højere end den første."⁴⁶ Historien om den knækkede flagstang i Rønshoved har tydelige nationalsymbolske undertoner. Den nye og

større flagstang, som Petersen ifølge historien opførte, kan ses i overført betydning som symbolet på de dansksindede nordslesvigeres ukuelighed: man bukkede ikke under for det tyske pres, man voksede sig derimod større og stærkere i kraft af samme. På denne måde rummede sådanne artikler også en underliggende forestilling og fortælling om de danske nordslesvigeres ukuelighed og nationalitetskamp.

Den 10. februar 1920

Stemningen på selve afstemningsdagen var højspændt og forventningsfuld. Hvad angik flagningen på denne dag havde den internationale kommission også forsøgt at udstikke retningslinjer, der skulle sikre ro og orden. I Andreas Graus privatarkiv findes en skrivelse fra kommissionen, som havde bekendtgjort, at man ikke havde i sinde at forbyde flagning, når først afstemningsresultatet forelå:

At hejse danske flag forinden vil kommissionen vel ej heller officielt forbyde, men den håber, at den dansksindede befolkning vil opsætte flagningen, til resultaterne af folkeafstemningen [...] foreligger. Det ville være ønskeligt om Flagfordelingskomitéen ville underrette modtagerne af flagene om den internationale kommissions ovennævnte udtalelse, der er begrundet i ønsket om ikke at opmuntre til noget, som kunne tænkes at ville give anledning til forstyrrelse af den offentlige orden.⁴⁷

Den internationale kommission håbede således, at de danske nordslesviger ville vente med at flage til om aftenen, når afstemningsresultatet var offentligt. Denne forhåbning kunne kommissionen imidlertid godt skyde en hvid pil efter, da de mange tusinde Dannebrogflag steg til vejrs overalt i Nordslesvig om morgenen den 10. februar.⁴⁸

Amtsskolekonsulent Nicolai Svendsen erindrede det store og betydningsfulde øjeblik, da flaget gik til tops og "[...] tusinder og atter tusinder blottede deres hoved, mens Dannebrog for første gang officielt gik til vejrs overalt i land og by."⁴⁹ Fra denne blæsende morgenstund blev flagning for alvor et udredt fænomen i landsdelen, og denne dag – som senere – var det et af de vigtigste midler til national markering.⁵⁰

Som Fransen har udtrykt det i sin artikel fra 1999 havde flagene i Nordslesvig stor følelsesmæssig betydning for den danske befolkning.⁵¹ Dette indtryk bekræftes både i aviserne og i sønderjyske erindringer. Aviserne beskrev i emotionelle vendinger og udtryk det højtidelige i, at nordslesvigiske byer blev klædt i rødt og hvidt på afstemningsdagen⁵²,

Varnæs station klædt i Dannebrog og gran på afstemningsdagen den 10. februar 1920. Byens befolkning venter på toget, som ankommer med stemmeberettigede. Billedet er udlånt af Bovrup Varnæs Sognearkiv.

og i erindringer skildrede øjenvidner siden det store øjeblik, da flagene prydede gader og stræder. Efterskoleforstanderen Karl Rasmussen i Agerskov gav eksempelvis følgende skildring af dagen:

I den sidste uge var der syet 180 småflag, som var slået på stænger, og om morgenen samledes byens børn ved efterskolen for at få deres flag og gå til skolen, hvor flaget skulle hejses på den høje flagstang. Jeg fulgte med ved siden af flokken, for min femårige dreng var med, og [...] når jeg så hen ad flokken, måtte jeg mindes sagnet om den borg, der ikke kunne falde, før skoven gik frem imod den. Her var en levende skov af små flagstænger i små hænder; at de hænder bar de danske farver højt, trods halvtreds års fremmedherredømme og århundredes kulturtryk, det var den sejr, vi festede for.⁵³

For Rasmussen var det en stor oplevelse at se den helt unge generation bære de små Dannebrogflag, hvor farverne symboliserede den fremtid, man nu gik i møde. Også den ældre generation var rørt af dagens flagning, og her berettede pastor N.A. Jensen om en djærv, gammel fri-

menighedspræst, L.B. Poulsen fra Bovlund, som kun lige havde "[...] holdt ud så længe, at han kunne vakle ind i en stue, hvor han kunne se sine børnebørn rejse flagstang i haven."⁵⁴ Ifølge Jensen døde den gamle præst ikke længe efter, han havde set det rød-hvide flag gå til tops på flagstangen. Redaktør Andreas Bach var ligeledes bevæget af de mange flag, og i sine erindringer skildrede han det højtidelige øjeblik, han havde været vidne til, da en bonde ved navn Hans Peter Johansen dagen inden afstemningsdagen vovede at hejse Dannebrog:

En eneste gang rystede Hans Peter på hånden i en alvorlig situation. Det var, da han mandag den 9. februar 1920, dagen før afstemningen, for første gang ville lade Dannebrog gå til tops på flagstangen ude i sin have. Da rystede hans hænder, så han næsten ikke kunne knytte flaglinen, og da flaget langsomt gled til vejrs og udfoldede sig i vinden, kastede han sin hue op i vejret som en kåd dreng og råbte hurra, så det kunne høres viden om.⁵⁵

Sådanne skildringer findes der adskillige af, og de vidner om, at flagningen med Dannebrog havde en stor følelsesmæssig betydning for de danske nordslesvigere. Flagfordelingskomitéens arbejde med de mange flag havde ikke været forgæves, og det var af væsentlig betydning for mange dansksindede, at man kunne få lov til at tilkendegive sit nationale ståsted ved at flage med rød-hvide farver. Avisernes reportager vidner ligeledes om den store agitatoriske betydning, flagene blev tillagt; de var både en indikator på det nationale sind i lokalområdet, og ydermere var de også et væsentligt middel i det sidste fremstød i den danske afstemningskamp. De mange tusinde nye og gamle Dannebrog oversvømmede det nordslesvigske landskab den 10. februar 1920 og bekræftede det forventede: Nordslesvig var dansk.

Tabet af Flensborg, Påskekrise og gradvis indlemmelse

Resultatet af afstemningen i 2. zone tegnede imidlertid ikke en nær så lys fremtid for den derboende dansksindede befolkning. Efter afstemningen den 14. marts 1920 stod det klart, at Mellemslesvig måtte blive i Tyskland, og Flensborg var tabt. Alligevel opstod en plan blandt folk fra Flensborg- og Dannevirkebevægelsen, der gik ud på, at 2. zone skulle internationaliseres. Internationaliseringen blev som bekendt afvist af den radikale Zahle-regering, hvilket vakte stor irritation i nationalkonservative kredse i kongeriget.⁵⁶ Hen over påsken 1920 kulminerede græn-

sestriden, da kongen brød den parlamentariske skik ved at afskedige regeringen og indsætte et midlertidigt forretningsministerium. Episoden blev kendt som Påskekrisen, og Danmark blev bragt på randen af revolution.⁵⁷ De parlamentariske tilstande blev dog hurtigt genoprettet, og der blev udskrevet valg den 26. april. Den 5. maj kunne et nyt venstre-ministerium med Niels Neergaard tiltræde regeringsembetet.⁵⁸

Alt imens den politiske uro rasede i Danmark, blev Nordslesvig gradvist indlemmet i kongeriget. Den 15. juni bekendtgjorde fredskonferencen i Versailles godkendelsen af den nye dansk-tyske grænse, og Nordslesvig blev herved officielt overdraget til Danmark med øjeblikkelig virkning. Den 9. juli underskrev Christian X loven om indlemmelsen af de sønderjyske landsdele, og den følgende dag red han over den gamle Kongeågrænse ved Frederikshøj og ind i det genvundne land.⁵⁹ Den 11. juli fandt den store Genforeningsfest sted på Dybbøl, men dagene inden var præget af konflikt og drama. Historiker Axel Johnsen har peget på, at der blev udfoldet et lobbyarbejde i nationalkonservative dannevirkekredse i forsøget på at fortrænge H.P. Hanssen som taler ved festen.⁶⁰ Gårdejer Nis Nissen, som var tro støtte for H.P. Hanssen, sørgede for, at dette ikke lykkedes.⁶¹ Udfaldet blev som bekendt, at O.D. Schack fik hovedtalen, mens H.P. Hanssen rykkede længere ned i talerrækken.⁶² Også et andet prekært dilemma opstod få dage inden festen, som man ligeledes var nødt til at forholde sig til. Det drejede sig om tysksindedes ønske om at flage med tyske flag.⁶³

Spørgsmålet om de tyske flag i juli

I anledning af kongebesøget og Genforeningsfestlighederne blev langt de fleste nordslesvigske byer pyntet i rød-hvide farver og flag.⁶⁴ I Tønder forholdt det sig imidlertid anderledes. Byens overvejende tysksindede borgere nægtede at flage med andre nationale flag end deres eget, og de tyske faner blev et omdiskuteret emne forud for kongens besøg.⁶⁵ I *Grænsevagten* bragte Vilhelm la Cour en skrivelse om flagene i Tønder, hvori han forklarede, at byens danske borgere havde bedt tyskerne om at flage med Dannebrog, når kongen ankom den 12. juli. Ikke overraskende blev anmodningen afslået, og byens pastor Johannes Schmidt foreslog i stedet, at de tyske borgere skulle flage med egne tyske faner. Pastorens forslag var grundet i, at der fra officiel dansk side var givet melding om, at man *ikke* ville skride ind mod de tyske flag, selvom flagning med fremmedflag i Danmark var forbudt.⁶⁶ Til sin frustration konstaterede la Cour,

at de tyske borgere i Tønder havde hejst de tyske flag ved en idrætsfest på byens sportsplads den 11. juli. For la Cour var flagene problematiske, da de ikke blot var et nationalitetsmærke, men også et "[...] symbol på den statslige højhedsret."⁶⁷ De var altså en direkte provokation mod den nye danske suverænitet, og videre fortsatte han sin argumentation: "Som sådan har fremmede flag intet at gøre i Danmark, og det generelle forbud mod dem er ligeså selvfølgelig i Sønderjylland som andre steder i landet [...] Det er tegnet på den fremmede erobrere, som først i år er fordrevet fra en del af den jord, han havde røvet."⁶⁸

En brevveksling mellem amtmanden i byen, O.D. Schack, og amtmanden i Sønderborg, Christian Lundbye, indikerer ligeledes, at flagspørgsmålet ikke kun udspillede sig på Tønderegnet. Lundbye spurgte nemlig Schack til råds om, hvordan han skulle forholde sig til de tyske flag.⁶⁹ Hertil svarede Schack, at det var vanskeligt at opstille nogle generelle retningslinjer for en indskriden: "Det skulle da være, at en sådan kunne finde sted, når flagningen forsøges på en sådan måde, at man måtte antage, at der tilsigtedes en udæskning af dansk nationalfølelse."⁷⁰ Ifølge Schack burde man dog helst undlade at gribe ind, både "[...] fordi den tyske opposition for tiden optræder under rolige former, og fordi en indskriden må antages at kunne anvirke det modsatte af det, der tilsigtes."⁷¹ Schacks holdning til flagene er et eksempel på, at nationale modsætninger voksede i konfrontationer og under modstand – præcis som det tidligere havde været tilfældet for de dansksindede under tysk styre. At sætte en stopper for de tyske flag, ville således kun styrke tysk nationalfølelse og modstand mod Danmark.

Den 11. juli 1920

Postyret om talerækken og spørgsmålet om de tyske flag overskyggede imidlertid ikke den danske glædesrus og eufori, der gennemstrømmede befolkningen i juli, hvor fejringen af indlemmelsen kulminerede ved den store Genforeningsfest i Dybbøl Skanser den 11. juli. Vælgerforeningen stod som den officielle indbyder til festen, og på Dybbøl mødtes både danske nordslesvigere og danske fra kongeriget til fest sammen med de øverste repræsentanter fra Danmark i form af konge og regering. Man skønnede, at der var 100.000 festglæde gæster samlet i og på skanserne⁷², hvor intet i festprogrammet var overladt til tilfældighederne men planlagt og tilrettelagt ned til mindste detalje. Manuskripter til de forskellige dage afslører, at selv opstillingen af unge pi-

ger i hvide kjoler langs landevejene under kongens ridt dagen forinden den 10. juli var planlagt på forhånd.⁷³

At Genforeningsfesten blev afholdt i Dybbøl Skanser, var heller ikke tilfældigt. Efter nederlaget i 1864 var Dybbøl blevet et næsten mytisk sted, hvor navnlig Dybbøl Mølle symboliserede dansk forsvarsvilje og tapperhed samt sønderskudt udholdenhed, ukuelighed og trofasthed over for alt det, der var dansk.⁷⁴ Derfor virkede det oplagt, at dette betydningsfulde sted skulle udgøre scenen for den store danske fest den 11. juli. Den symbolske og identitetsbærende slagmark fra 1864 blev herved indtaget som festplads for den store nationale fejring i 1920, hvorved minderne om fortidens nederlag nu blev knyttet til Genforeningen.⁷⁵ Stedet og nederlaget i 1864 var ligeledes et tema, som flere af talerne ved Genforeningsfesten berørte, hvorved der blev skabt forbindelse mellem krigen i 1864 og Genforeningen i 1920.⁷⁶

En stor folkemængde samlet i skansen på Dybbøl. I midten ses kongens forhøjede standsplads, som var indhyllet af Dannebrog. Selv skansen var ligeledes omkranset af flag. Kilde: Arkivet ved Dansk Centralbibliotek for Sydslesvig.

På festpladsen i skanserne var de danske flag det mest iøjnefaldende udsmykningselement. Hele skanseområdet var omkranset af nyopførte flagstænger, hvilket betød, at pladsen blev indhyllet i Dannebrogflag, og midt i skansen var der lavet en forhøjet kongelig standsplads ligeledes omgivet af blafrende flag.⁷⁷ I disse omgivelser tog mange tusinder gæster plads i løbet af formiddagen, mens en stor procession tog opstilling på slotspladsen i Sønderborg mellem kl. 9 og 11. Troels Fink beskrev menneskemængden således: "En endeløs procession begyndte i Sønderborg, alt, hvad der havde navn og rang i Danmark var mødt op og dertil en uendelighed af feststemte mennesker fra Sønderjylland og fra alle Danmarks egne."⁷⁸

Ifølge programmet bestod processionen af garnisonens musikkorps (omtrent 25 personer), festkomiteen i Sønderborg (14), ministre (10),

Postkort med Dannebrogshæjsning på Dybbøl ved Genforeningsfesten den 11. juli 1920. På postkortet er teksten: "Soldaterforeningens Flagmast paa Dybbøl", Udgivet af Chr. Qvist, Sønderborg. Kilde: Museum Sønderjyllands Mediearkiv.

Rigsdagen (200), indbudte fra Sønderborg (75) og Danmark (200), Sønderborg og kredsens repræsentanter (50), Modtagelseskomiteen i Sønderborg (120), foreningers formænd og bestyrelse (350), musikkorps (120), kadetter (40) og til sidst Akademisk Skyttekorps (50).⁷⁹ Rundt regnet betød det, at omkring 1.250 personer marcherede fra slotspladsen i Sønderborg op ad den flagbeklædte allé til festpladsen i Dybbøl Skanser. Undervejs passerede processionen Dybbøl Mølle, hvor et stort Dannebrogflag var blevet hejst på en nyopsat, meget høj flagstang.⁸⁰ Omkring kl. 11.20 red kongen, garden og de to prinser fra skibet Dannebrog, som lå til kaj i Sønderborg havn, til festpladsen, og omkring middagstid var alle de indbudte på plads og Genforeningsfesten kunne begynde.

En ritualiseret Genforeningsfest og iscenesættelsen af flaget

Programmet for festen i skanserne var planlagt således, at der skiftedes mellem nationale sange, taler, samt to indslag, hvor der blev overrakt gaver til kongen. Festen indledtes med sangen "Du skønne land", hvorefter Vælgerforeningens formand, O.D. Schack, tog ordet og holdt hovedtalen. Dernæst blev der sunget "Der er et yndigt land", hvorpå kopier af guldhornene og et gammelt Dannebrogflag fra 1864 blev givet som gave til Christian X. Kongen tog herefter ordet, og der blev sunget "Kongernes konge". Efter sangen fulgte taler af først H.P. Hansen, H. Lorenzen, Peter Grau, statsminister Neergaard og folketingsmand Niels Pedersen-Nyskov, og imellem talerne blev der sunget "Jeg elsker de grønne lunde", "I alle de riger og lande" og en ny sang af Axel Juel "Vor længsels Land", der var blevet skrevet til anledningen.⁸¹

Ud over at være et centralt udsmykningselement var flaget også centralt i selve festprogrammet, hvor det blev overrakt som gave til kongen. Flaget, der blev givet, var efter sigende det sidste Dannebrog, der havde vajet frit i Sønderborg efter den preussiske erobring af byen i juni 1864, og i en uddybende afskrift fra Statsministeriets komité blev overrækkelsen af 1864-fanen beskrevet således:

Der spilles dæmpet: "Slumrer sødt i Slesvigs Jord", og imens bærer 4 unge piger et flag fra 1864, ført af veteran Hans Thomsen. Hans Thomsen og de unge piger begiver sig op til kongens standsplads, hvor veteranen fremviser nogle vers, forfattet af Axel Juel; de unge piger overrækker kongen flaget, der modtages af kongen og overleveres til en af adjutanterne.⁸²

Fire hvidklædte piger og veteran Hans Thomsen overrækker Christian X Dannebrog-flaget som gave ved Genforeningsfesten den 11. juli 1920. Det var det sidste flag, der vøjede i Sønderborg i 1864. Kilde: Museum Sønderjyllands Mediearkiv.

Overrækkelsen af 1864-fanen med de unge piger og veteranen understreger den store iscenesættelse af både kongen og flaget. Ser man nærmere på, hvad der stod i digtet som veteran Thomsen fremsagde, blev der heri sat ord på, hvilken betydning flaggaven havde. Digtet hed *Dannebrog* og var skrevet af Axel Juel i anledning af 700-årsdagen for Dannebrog i 1919.⁸³ Det lød således:

Danmarks konge er vor konge, og i dag
flyver mod dig fra vor mast dit riges flag.
Men vi har et andet flag, vi gemte på –
i halvt hundred år det ikke dagen så.

Nu, da det igen kan vaje stolt og frit,
beder vi vor konge: Tag det, det er dit!
Vi har elsket det, mens vore hjerter led;
hjerter brast, men ikke deres kærlighed.

Den fik vore børn i arv, og med vort sprog
har vi givet dem at elske Dannebrog.
Ved dets dug svor nye slægtled faneed –
tag vort gamle flag, tag vor trofasthed!⁸⁴

I avisreportager efterlades man med indtrykket af, at Christian X blev rørt af flaggaven, og efter sigende kyssede kongen både flaget og den gamle veteran Thomsen.⁸⁵ Faneoverrækkelsen var uden tvivl et følelsesmæssigt øjeblik for de involverede, og sammen med overrækkelsen af kopierne af guldhornene er det siden blevet udpeget som et af festens store højdepunkter.⁸⁶ Helt konkret rummede faneoverrækkelsen budskabet om en nordslesvigsk troskabsed til den danske konge, og selve handlingen symboliserede de danske nordslesvigeres eget ønske om og villighed til at indgå i den danske stat.

I hovedtalen af Vælgerforeningens formand O.D. Schack blev dette ønske ligeledes understreget. Heri fremhævede han, at det var de danske nordslesviger selv, der havde peget på Christian X som deres konge, da man egenhændigt den 10. februar havde stemt sig til Danmark. Ved Genforeningsfesten kunne man nu endelig hylde den konge, man selv havde valgt: "[...] som frie mænd og kvinder hylder vi Danmarks konge og dronning, nu også vor konge og dronning [...]"⁸⁷ Ligeledes fremhævede Schack, at

Det store budskab, Genforeningen bringer for sønderjyder, er, at vi nu ikke mere skal bære dette navn, men blive danske, ikke kun i sind, men også af navn. Det er med vemod, at vi giver afkald på dette navn, under hvilket vi har elsket Danmark og alt, hvad der er dansk, med inderlighed og hengivenhed, som den ikke fandtes større i moderlandet [...] Men med inderlig tak og glæde tager vi imod Danmarksnavnet, mødes vi i dag til samarbejde for Danmarks vel og fremtid.⁸⁸

Schacks tale pegede på mange måder i retning af den betydning, der lå bag festens forskellige ritualer og symbolprægede handlinger: Overdragelsen af flaget og guldhornene symboliserede de danske nordslesvigeres egen overdragelse til kongen. I forlængelse af dette kan tanken om at fralægge sig navnet *sønderjyder* og blive *danske* også forstås således, at man nu ikke længere var et folk i modtryk. Nu var man blevet en del af den stat, man havde kæmpet for.

Konklusion

Dannebrogflaget spillede en central rolle både ved afstemningsdagen i 1. zone den 10. februar og ved Genforeningsfesten på Dybbøl den 11. juli 1920. Ved de to begivenheder var brugen af flaget og dets udtryk

forskelligt, og grunden hertil var naturligvis, at omstændighederne herfor var forskellige.

Den 10. februar var præget af den nationale valgkamp mellem dansk og tysk, og i denne kamp indgik de nationale faner også. Fra denne dag blev flagning for alvor en udbredt praksis til national markering for de danske nordslesvigere. Ingen var i tvivl om, hvordan de nationale faner skulle tolkes – de var en ubestridelig tilkendegivelse af den nationale identitet. Mængden af flag blev derfor også tolket som et udtryk for det nationale overtag i forskellige egne af Nordslesvig, hvor overvægten af de mange nye og gamle danske flag udtrykte ønsket om at tilkendegive en levende danskhed og signalere landsdelens nye statsretlige virkelighed. Den sønderjyske erindringslitteratur vidner ligeledes om den store følelsesmæssige betydning flaget havde, og det var et historisk øjeblik, da man igen kunne hejse Dannebrog officielt på danske flagstænger for første gang i 56 år.

Ved Genforeningsfesten på Dybbøl i juli var afstemningskamp afløst af fest og glædesstemning, og Dannebrog fik derfor også et helt andet udtryk. Nu handlede det ikke længere kun om at tilkendegive et nationalt overtag og udtrykke en levende danskhed, men derimod at fejre og højtideligholde selve indlemmelsen i Danmark. Genforeningsfestens program på Dybbøl var gennemstrømmet af ceremonier og ritualer, hvori iscenesættelsen af Dannebrogflaget indgik som et centralt element. I løbet af festen blev en gammel fane fra 1864 givet i gave til Christian X, alt imens digtet *Dannebrog* af Axel Juel blev fremsagt. Denne højtidelige faneoverrækkelse kan ses som et udtryk for et symbolsk overgangs- og optagelsesritual, hvor landsdelen på symbolsk vis blev integreret i Danmark. Når de danske nordslesvigere overdrog fanen til kongen, overdrog de samtidig også sig selv. Ritualerne omkring flaget på Dybbøl var altså med til på højtidelig vis at markere overgangen fra tiden under tysk styre til optagelsen i den danske stat.

Det var tydeligt, at Dannebrogflaget fik forskellige udtryk i løbet af 1920, alt efter hvilke sammenhænge, det optrådte i. På linje med dette, har Inge Adriansen påpeget, at særligt nationale symboler ofte instrumentaliseres efter de behov, som samtiden står overfor. Det samme kan siges at være tilfældet med brugen af Dannebrog hos den dansksindede befolkning i Nordslesvig både i tiden efter 1864 og under begivenhederne i 1920. Her havde flaget længe været et forbudt nationalt symbol, som dansksindede i landsdelen fortsat dyrkede og samledes under, og ved afstemningen i februar i 1920 kunne det gamle, forbudte symbol

nu endelig igen officielt vaje fra danske flagstænger efter 56 år. Her blev symbolet brugt som et led i den nationale valgkamp, og ligeledes afspejlede de mange flag ønsket om at vise en levende danskhed i landsdelen. Ved Genforeningsfesten på Dybbøl blev symbolet brugt på en udpræget højtidelig og rituel måde, hvor det var med til at cementere Nordslesvigs nationale integration i Danmark.

KILDER

Utrykte kilder

Rigsarkivet, København (RAK):

0018: Midlertidige ministerium for sønderjyske anliggender, Statsministeriets komité vedr. genforeningsfestlighederne (1920-1920), nr. 1 (digitaliseret på Rigsarkivets hjemmeside: <https://www.sa.dk>).

Rigsarkivet, Aabenraa (RAÅ):

05477: Grau, Andreas, redaktør og hustru: Diverse materiale vedr. genforeningen (1919-1910), nr. 15.

RA0664: Schack, Otto Didrik: Diverse vedr. Genforeningen (1919-1920), Genforeningen I, Acc. 1689-21.

Trykte kilder, aviser:

Flensborg Avis, 03.02.1920-12.07.1920 (digitaliseret via avisens onlinearkiv: <https://www fla.de/newspaper>).

Hejmdal, 02.02.1920-15.07.1920 (digitaliseret via Det Kongelige Biblioteks Mediesamling, Mediestream: <http://www2.statsbiblioteket.dk/>).

Trykte kilder

Kaper, Ernst: *Den største Stund vor Slægt har oplevet. Dybbølfeften 11. juli 1920*, København: Nordisk Forlag 1921.

La Cour, Vilhelm: *Grænsevagten*, januar-juli 1920.

Midlertidige ministerium for sønderjyske anliggender: *Afstemningen i Sønderjylland (I og II zone) 10. februar og 14. marts 1920*, i kommission hos Vilhelm Tryde, 1920.

Svendson, Nicolai & Thorsen, Svend, red.: *Tiende Februar. Livsbilleder fra Sønderjylland i Genforeningsåret 1920*, København: G.E.C. Gads Forlag, 1939.

LITTERATUR

Adriansen, Inge: *Erindringssteder i Danmark: Monumenter, mindesmærker og mødesteder*, 2. oplag, København: Museum Tusulanum, 2011.

Adriansen, Inge: *Nationale symboler i Det Danske Rige 1830-2000*, bd. I-II, Museum København: Tusculanums Forlag 2003.

Adriansen, Inge: *Fædrelandet, folkeminderne og modersmålet. Brug af folkeminder og folkesprog i nationale identitetsprocesser – især belyst ud fra striden mellem dansk og tysk i Sønderjylland*, Skrifter fra Museumsrådet for Sønderjyllands Amt, Sønderborg 1990.

Adriansen, Inge & Schwensen, Broder: *Fra det tyske nederlag til Slesvigs deling 1918-1920*, Aabenraa: Institut for Lo-

kalhistorie og Historisk Samfund for Sønderjylland, Flensborg: Gesellschaft für Flensburger Stadtgeschichte og Stadtarchiv Flensburg 1995.

Adriansen, Inge & Doege, Immo: "Dansk eller tysk? Billeder af national selvforståelse i 1920", *Sønderjyske billeder 3*, Aabenraa: Institut for Sønderjysk Lokalhistorie og Historisk Samfund for Sønderjylland, 1992.

Christensen, Steffen Lind: "Nordslesvigeren er nr. 1' – regional identitet på Østfronten 1914-1918", *Kulturstudier*, 6, 1, 2015.

Fink, Troels: *Da Sønderjylland blev delt 1918-1920. Afstemningerne og genforeningen januar til juli 1920*, bd. 3, Aabenraa: Institut for Grænseregionsforskning, 1979.

- Fransen, Peter: "Flagning med fremmedflag i Sønderjylland i mellemkrigstiden set under en administrationshistorisk synsvinkel", *Fortid og Nutid*, 1999.
- Frederiksen, Signe: "»Kampen om Dybbøl har givet os dyrebare minder« Slaget ved Dybbøl i eftertidens mindearrangementer", *Sønderjyske Årbøger*, 126, 1, 2014.
- Hansen, Hans Schultz: *Genforeningen*, Aarhus: Aarhus Universitetsforlag 2019.
- Hansen, Hans Schultz: "Genforeningen 1920 – fakta og fortolkninger", *Sønderjysk Månedsskrift*, 7, 2020.
- Hansen, Hans Schultz; Henningsen, Lars N. & Rasmussen, Carsten Porskrog, red.: *Sønderjyllands Historie*, bd. 1-2, Aabenraa: Historisk Samfund for Sønderjylland 2009.
- Isaksen, Stine, red.: *Fællessang og fællesskab: En antologi*, Herning: Videncenter for Sang, Sangens Hus 2018.
- Johnsen, Axel: *Dannevirke mænd og Ejderfolk*, Flensborg: Dansk Centralbibliotek for Sydslesvig 2005.
- Kristensen, Mariann & Juhl Hansen, Lisette: "»Afstemningsdagen vil give et tydeligt bevis for, at vi er danske«. Tableauet som national udtryksform i afstemningstidens Sønderjylland", i *Over Grænser. Festskrift til Hans Schultz Hansen*, red.: Peter Fransen, Jørgen Mikkelsen og Leif Hansen Nielsen, Aabenraa: Historisk Samfund for Sønderjylland, 2020.
- Adriansen, Inge: "Ingen fest uden flag", i Rasmussen, Carsten Porskrog, red.: *Historien på væggen*, Sønderborg: Museum Sønderjylland – Sønderborg Slot & Historisk Samfund for Als og Sundevad 2017.
- Rasmussen, René: *Front og Bro*, bd. 1-2, Dansk Centralbibliotek for Sydslesvig: Flensborg 2005.
- Rerup, Lorenz: *Slesvig og Holsten efter 1830*, København: Politikens forlag, 1982.
- Sørensen, Nils Arne & Schanz, Elsebeth Aasted: *Grænsen er nået – afstemningsplakater fra grænselandet 1920*, København: Gads Forlag og Dansk Plakatmuseum i Den Gamle By 2020.
- Stine Isaksen, red. (2018) Herning: Videncenter for Sang.

NOTER

- 1 Clausen-linjen betegnede den sindelagsgrænse i Slesvig, som historiker H.V. Clausen havde udarbejdet i et studie i 1891. Sindelagsgrænsen angav altså, hvor befolkningen overvejende var dansk og tysk. I 1920 kom Clausen-linjen i vid udstrækning til at svare til afstemningsgrænsen mellem 1. og 2. zone.
- 2 Hansen 2019, s. 54-61.
- 3 Hansen 2020, s. 261-262.
- 4 Adriansen 2003 II, s. 344.
- 5 Hejmdal den 12.07.1920.
- 6 Adriansen 2003 II, s. 348.
- 7 Christensen 2015, s. 31-32.
- 8 Hansen 2009 II, s. 211-228.
- 9 Fransen 1999, s. 259.
- 10 Adriansen 2003 I, s. 15-16.
- 11 Adriansen 2003 I, s. 145-146.
- 12 Adriansen 2003 I, s. 144-149.
- 13 Fransen 1999, s. 259-260.
- 14 Adriansen & Doege 1992, s. 60, se også Drude Therkildsen: "På vej på national selvforståelse", *Sønderjyske Årbøger*, 2020.
- 15 Se eksempelvis Elsemarie Dam-Jensen i *Fællessang og fællesskab: En antologi*, Stine Isaksen, red. (2018) Herning: Videncenter for Sang.
- 16 Kristensen & Juhl Hansen 2020, s. 235-237.
- 17 Kristensen & Juhl Hansen 2020 s. 241-245.
- 18 Rasmussen 2005, s. 51-55.
- 19 Svendsen, Nicolai & Thorsen, Svend, red.: *Tiende Februar. Livsbilleder fra Sønderjylland i Genforeningsåret 1920*, København: G.E.C. Gads Forlag, 1939.
- 20 Fink 1999 I, s. 13.
- 21 Adriansen i Rasmussen, red., 2017, s. 169.
- 22 Adriansen 1990, s. 170.
- 23 Adriansen 2003 I, s. 144-146.
- 24 Adriansen 2003 II, s. 87-92, Adriansen 1990, s. 169-171, Hansen, Henningsen & Rasmussen 2009, s. 211-219.
- 25 Christensen 2015, s. 6-7.
- 26 Rerup 1982, s. 316-318.
- 27 Rerup 1982, s. 319-326.
- 28 Hansen 2019, s. 22-37.
- 29 Hansen 2019, s. 54-61.
- 30 Sørensen & Schanz 2020, s. 103-110.

- 31 Adriansen i Rasmussen, red., 2017, s. 169-171.
- 32 RAÅ, Andreas Graus privatarkiv nr. 15, brev vedr. Flagfordelingskomitéen den 17.08.1929.
- 33 RAÅ, Andreas Graus privatarkiv nr. 15, brev fra formanden for Danmarks-Samfundet til formanden for Sønderjysk Fond vedr. oprettelse af en flagfordelingskomité i anledning af afstemningsdagen den 26.04.1919.
- 34 RAÅ, Andreas Graus privatarkiv nr. 15, brev fra formanden for Danmarks-Samfundet til formanden for Sønderjysk Fond vedr. oprettelse af en flagfordelingskomité i anledning af afstemningsdagen den 26.04.1919.
- 35 RAÅ, Andreas Graus privatarkiv nr. 15, brev vedr. Flagfordelingskomitéen den 17.08.1929.
- 36 Adriansen i Rasmussen, red., 2017, s. 169-171.
- 37 RAÅ, Andreas Graus privatarkiv nr. 15, brev fra Flagfordelingskomitéens formand til Justitsministeriet den 14.01.1920.
- 38 RAÅ, Andreas Graus privatarkiv nr. 15, brev fra grosserer Chr. Hasselbalch til Sønderjysk Fond den 30.01.1920, Flensborg Avis den 03.02.1920, Hejmdal den 02.02.1920.
- 39 N.A. Jensen i Svendsen & Thorsen, red. 1939, s. 80.
- 40 Andreas Bach i Svendsen & Thorsen, red. 1939, s. 93-94.
- 41 Andreas Bach i Svendsen & Thorsen, red. 1939, s. 94-95.
- 42 Andreas Bach i Svendsen & Thorsen, red. 1939, s. 95-96.
- 43 Flensborg Avis den 12.02.1920.
- 44 Hejmdal den 13.02.1920.
- 45 Hansen 2019, s. 57.
- 46 Flensborg Avis den 13.02.1920.
- 47 RAÅ, Andreas Graus privatarkiv nr. 15, skrivelse fra den Internationale Kommission den 13.12.1919.
- 48 Flensborg Avis den 11.02.1920, Hejmdal den 13.02.1920.
- 49 Svendsen & Thorsen, red. 1939, s. 61.
- 50 Adriansen & Schwensen 1995, s. 34.
- 51 Fransen 1999, s. 259.
- 52 Flensborg Avis den 10.02.1920, Hejmdal den 10.02.1920.
- 53 Karl Rasmussen i Svendsen & Thorsen, red. 1939, s. 119.
- 54 N.A. Jensen i Svendsen & Thorsen, red. 1939, s. 75.
- 55 Andreas Bach i Svendsen & Thorsen, red. 1939, s. 75.
- 56 Johnsen 2005, s. 31-32.
- 57 Flensborg Avis den 01.04.1920, Hejmdal den 03.04.1920.
- 58 Adriansen 2003 I, s. 93-96, Hansen 2019, s. 61-65.
- 59 Hansen 2019, s. 65-69.
- 60 Johnsen 2005, s. 34.
- 61 Hansen 2019, s. 4-5.
- 62 RAÅ, O.D. Schacks privatarkiv: RA0664 Genforeningen I acc. 1689-21.
- 63 Flensborg Avis den 26.05.1920.
- 64 Hejmdal den 07.07.1920, 10.07.1920.
- 65 RAÅ, O.D. Schacks privatarkiv nr. 1689-21, brevveksling mellem Amtmand Christian Lundbye og O.D. Schack den 01.07.1920 og 03.07.1920, Hejmdal den 07.07.1920.
- 66 RAÅ, O.D. Schacks privatarkiv nr. 1689-21, brev fra Amtmand Lundbye til O.D. Schack den 01.07.1920.
- 67 La Cour 1920, s. 484.
- 68 La Cour 1920, s. 484.
- 69 RAÅ, O.D. Schacks privatarkiv nr. 1689-21, brev fra Amtmand Lundbye til O.D. Schack den 01.07.1920.
- 70 RAÅ, O.D. Schacks privatarkiv nr. 1689-21, brev fra O.D. Schack til Amtmand Lundbye den 03.07.1920.
- 71 RAÅ, O.D. Schacks privatarkiv nr. 1689-21, brev fra O.D. Schack til Amtmand Lundbye den 03.07.1920.
- 72 Fink 1979, s. 217.
- 73 RAK, Midlertidige ministerium for sønderjyske anliggender, Statsministeriets komité vedr. genforeningsfestlighederne nr. 1, afskrift af programmet for genforeningsfestligheder dag 1.
- 74 Adriansen 2011, s. 298.
- 75 Signe Frederiksen, s. 98-99.
- 76 Hejmdal den 12.07.1920.
- 77 RAK, Midlertidige ministerium for sønderjyske anliggender, Statsministeriets komité vedr. genforeningsfestlighederne nr. 1, tegning af festpladsen på Dybbøl, Hejmdal den 07.07.1920.
- 78 Fink 1979, s. 217.
- 79 RAK, Midlertidige ministerium for sønderjyske anliggender, Statsministeriets komité vedr. genforeningsfestlighederne nr. 1, program for festen på Dybbøl, dag 2, 11.07.1920.

- 80 Frederiksen 2014, s. 96.
 81 RAK, Midlertidige ministerium for sønderjyske anliggender, Statsministeriets komité vedr. genforeningsfestlighederne nr. 1, afskrift af programmet for genforeningsfestligheder dag 2.
 82 RAK, Midlertidige ministerium for sønderjyske anliggender, Statsministeriets komité vedr. genforeningsfestlighederne nr. 1, afskrift af programmet for genforeningsfestligheder dag 2.
 83 Adriansen 2003 I, s. 146-149.
 84 Flensborg Avis 12.07.1920.
 85 Hejmdal den 12.07.1920.
 86 Henrik Becker Christensens kapitel i Hansen & Rasmussen 2009, s. 242, Adriansen 2003 I, s. 149.
 87 RAÅ, O.D. Schacks privatarkiv: RA0664 Genforeningen I acc. 1689-21, afskrift af Schacks tale.
 88 RAÅ, O.D. Schacks privatarkiv: RA0664 Genforeningen I acc. 1689-21, afskrift af Schacks tale.

Zusammenfassung

Der vorliegende Artikel befasst sich mit der Bedeutung der dänischen Nationalflagge, Dannebrog, und besonders in dem Abstimmungsjaar 1920. Dabei liegt der Schwerpunkt auf den Gebrauch der Flagge in der 1. Zone, am 10. Februar, und am Tag der Wiedervereinigung auf Dybbøl am 11. Juli.

Der Artikel beschäftigt sich mit den zentralen und unterschiedlichen Rollen, die Dannebrog bei diesen beiden Tagen einnahm. Der Artikel untersucht durch Material aus den beiden großen Grenzland-Zeitungen *Hejmdal* und *Flensborg Avis*, wie man Tausende von Fahnen für Nordschleswig besorgen musste, und wie diese Arbeit vor sich ging. Der Artikel beschäftigt sich auch mit der Rolle des Dannebrog als Teil des nationalen Wahlkampfes bei der Abstimmung im Februar. Keiner zweifelte daran, was die rot-weissen Farben zu bedeuten hatte, und die Flagge wurde somit ein wichtiges Mittel im Wahlkampf. Sie spiegelte auch den Wunsch der Bevölkerung, das lebendige Dänischtum in mehreren Regionen von Nordschleswig zu markieren. Bei der Wiedervereinigungsfeier in Dybbøl war der Wahlkampf durch Feier abgelöst und die Fahne bekam jetzt einen anderen Ausdruck. Dannebrog war jetzt Symbol der Feier und der Feierlichkeit der Wiedervereinigung. Die Feier auf Dybbøl war von Zeremonien und Ritualen geprägt, in denen die Fahne eine zentrale Rolle spielte. Die Fahnenrituale markierten den Übergang von der deutschen Zeit und die Aufnahme in dem neuen dänischen Staat. Es war deutlich, dass Dannebrog verschiedene Ausdrücke hatte, je nachdem, wo die Flagge eingesetzt wurde, und auch welche Bedürfnisse zum gegebenen Zeitpunkt im Vordergrund standen. So wurde die Fahne ein bedeutungsvolles nationales Symbol, sowohl im Wahlkampf wie auch in der Feier der Wiedervereinigung.

Valdemar Ammundsen – Sønderjyllands første biskop efter Genforeningen

AF STEN HAARLØV

Efter Genforeningen i 1920 blev Valdemar Ammundsen valgt til biskop i Haderslev stift. Han fik stor betydning for overgangen til Folkekirken i Sønderjylland efter Genforeningen, og den såkaldte "ammundske linje" var et udtryk for hans arbejde for, at kirken skulle rumme alle mennesker i hvert sogn – både dansk- og tysksindede. I denne artikel analyseres Ammundsens betydning som "Genforenings-biskop" i Sønderjylland.

Indledning

Som den første biskop over det nyoprettede Haderslev stift kom Valdemar Ammundsen til at indtage en nøgleposition i det sønderjyske kirkeliv efter Genforeningen. Han er blevet kaldt "Genforenings-biskoppen", hvis hovedopgave det var at indlemme den nordslesvigske del af det tidligere Slesvig stift i den danske Folkekirke.¹

Der er stor enighed om, at han var den rette mand på posten.

Haderslev stift blev etableret 30. juni 1922, og det fik som konsekvens, at Nordslesvig/Sønderjylland blev delt på langs, hvorved Kongegrænsen blev brudt. Den vestlige del gik til Ribe stift, mens den østlige sammen med området op til syd for Horsens kom til at udgøre det nye Haderslev stift.²

Ikke mindst den sønderjyske del af det nye stift bød på udfordringer for den nyvalgte biskop. Det skønnes, at det tyske mindretal i 1920'erne udgjorde 25-30.000 mennesker, hvoraf en betragtelig del havde deres bopæl i det østlige Sønderjylland.³

At Ammundsen blev betragtet som den rette person til at formidle denne overgang til den danske kirke, er et synspunkt, som deles af flere. Den sønderjyske historiker, Lars N. Henningsen, skriver således i *Sønderjyske Årbøger* 2004, at Valdemar Ammundsen var den "helt rigtige mand til at formidle dette kunststykke."⁴